

Project-oriented courses in the Department of Geography TU of Liberec

Projektové kurzy zaměřené na příhraniční problematiku CZ/ PL/ D na KGE TUL

Alois HYNEK^a, Tomáš VÁGAI^b

^aTechnická univerzita Liberec, Masarykova univerzita Brno, alois.hynek@tul.cz

^bMasarykova univerzita, Technická univerzita Liberec, tomas.vagai@tul.cz

Abstract

Project-oriented courses in the Department of Geography TU of Liberec offer an opportunity for interaction between students, lecturers, specialists, non-specialists, institutions and other subjects linked through networks in the Frýdlantsko region. These interactions have variable structures, which are analyzed using a mixed research strategies, with emphasis on intensive field research, drawing on post-structural understanding of spatial arrangement - spatiality.

Keywords: project oriented courses, mixed research strategy, spatiality, Frýdlantsko

Klíčová slova: projektové kurzy, smíšená výzkumná strategie, prostorovost, Frýdlantsko

Úvod

V průběhu zimního a letního semestru akademického roku 2009/ 2010 jsme na KGE PF TU v Liberci započali práci na tvorbě projektových kurzů zaměřených na humánně-geografické uchopení problematiky příhraničního regionu Frýdlantsko (RF). Projektové kurzy Příhraniční terénní projekty, Základy lokální geografie a Problémy příhraničních regionů jsou vedeny T. Vágaiem za spoluúčasti a pod laskavým dohledem A. Hynka, při dílčím aktivním zapojení dalších kolegů (J. Vávra, P. Vodáková) a řady studentů bakalářských oborů na KGE TUL, jejichž práce tvoří tělo těchto projektů.

Projektová výuka vybízí k využití svého potenciálu nejenom v intenzivních interakcích mezi studenty, pedagogy a vytyčenou tematikou, ale také ke vztažení vytyčených úkolů ke konkrétnímu území a jeho životu včetně možnosti aplikace a ověření výsledků takového procesu. Základní východiska projektových kurzů vzešla z práce A. Hynka a jeho spolupráce s B. Svozilem na Geografickém ústavu PpF MU v Brně v akademickém roce 2007/ 2008. Jako vstup do RF posloužily výsledné materiály z Expedice Frýdlantsko 2006, vedené A. Hynkem (Hynek, Šmída, Karvánová 2006) a kurzu Geografické myšlení a projekty, vedeného T. Vágaiem, společně s rigorózní prací T. Vágai (2009).

V současné době proběhla úvodní fáze (první dva semestry soustředěné práce) jejíž průběžný výsledek především v rovině metodologického přístupu pro práci v zájmovém území představujeme v předkládaného textu.

Vymezení zájmového území RF

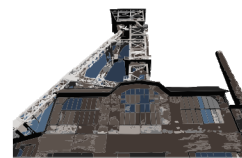
Vymezení zájmového území pro projektové kurzy hledající teoretická a praktická východiska k oživení Frýdlantska, skrze porozumění jeho prostorovosti, zohledňuje jak přírodní (fyzicko-geografické) charakteristiky, tak charakteristiky politické, sociální a

ekonomické (humánně-geografické). Pro tyto účely bude východiskem územně správního členění ČR, dojíždka obyvatel do zaměstnání a škol, včetně organizace této dopravy a v neposlední řadě také percepce prostorovosti Frýdlantska jeho obyvateli. Znamená to, že Frýdlantsko je chápáno jako funkční region.

Při studiu RF bude ovšem hlavní důraz kladen k identifikaci a porozumění jemné síti interakcí odehrávající se především uvnitř sledovaného území, tedy na mikroregionální až lokální úrovni.

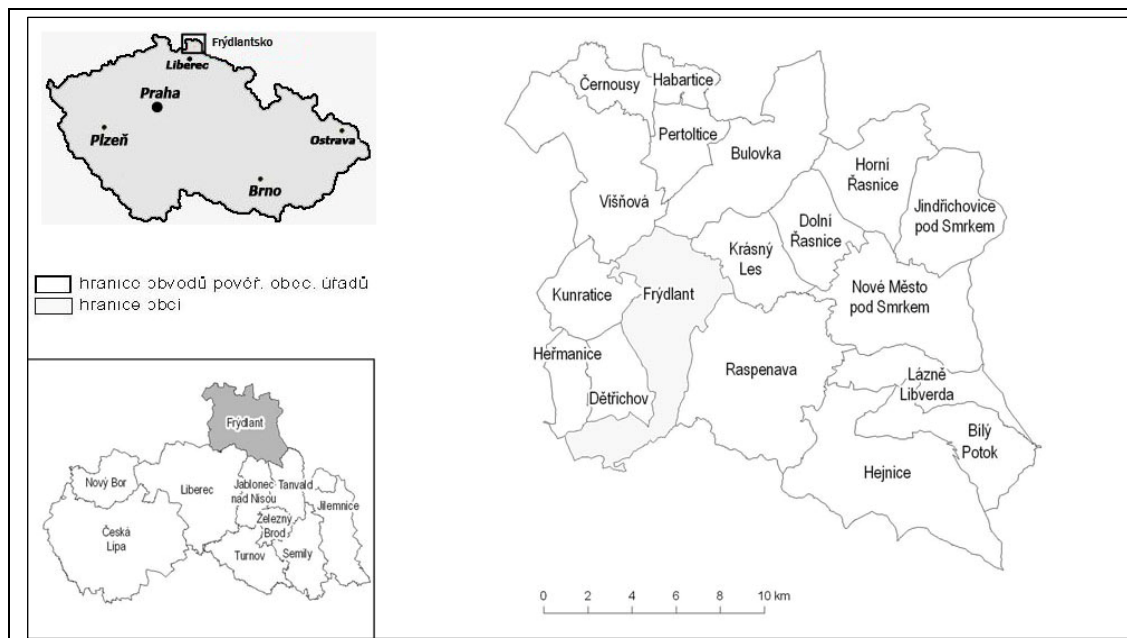
Rozdílnosti konstrukce jednotlivých složek datové základny (ve smyslu Cloke et al. 2004, 2005; Hendl 2005) zvyšuje validitu výsledku využitím datové a metodologické triangulace (Denzin 1989; Hendl 2005) jednotlivých dílčích závěrů. Podrobněji se této problematice věnujeme v textech Vágai 2010; Vágai, Vodáková 2010.

Přesto že se takto vymezený zájmový region (obr.1) nachází na území ČR, je nezbytné vnímat jej jako příhraniční, tzn. v kontextu jeho vztahů a vazeb překračujících státní hranici směrem do Polska a Německa (obr. 2). Intenzita a charakter těchto přesahů je ovšem velmi obtížně vysledovatelná. Jejich oficiální obraz si můžeme utvořit na základě studia dokumentů vážících se k jednotlivým národním politikám a politikám EU. Dalším vodítkem je potom percepce přeshraničních vazeb v každodenním životě obyvatel oblasti, která se vzhledem k jejímu oficiálnímu obrazu může jevit odlišná (jaká je např. míra identifikace obyvatel regionu s Euroregionem Nisa, popř. EU?). Takovéto pojetí je ale vzhledem ke conceptualizaci národa a hranic B. Andersonem (1983) značně problematické a odráží se spíše v kontextu sociální konstrukce identity a jinakosti, na kterou upozornil E. Said (1978, 2003). Proto v rámci projektových kurzů

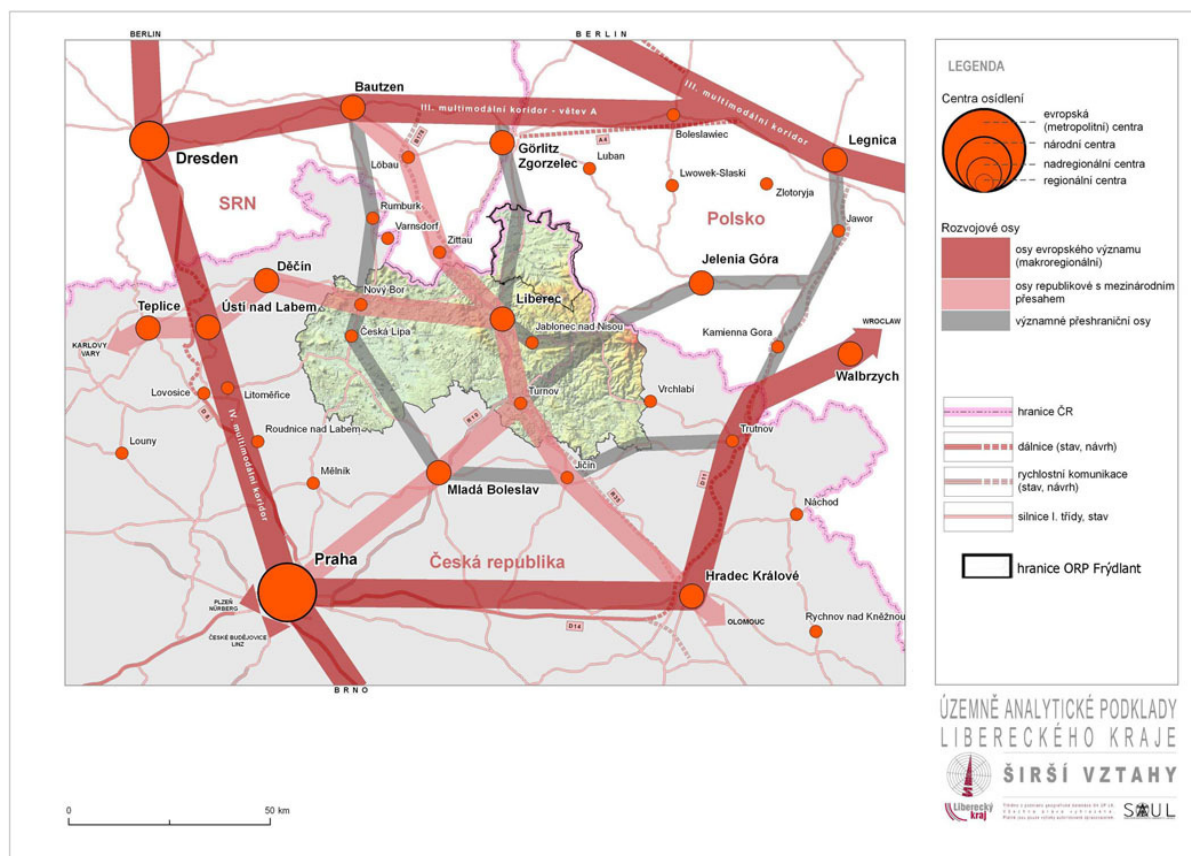

pojímáme fenomény národa a hranic jako tvárné, intersubjektivní sociální konstrukty (Berger a Luckmann 1999), které nám umožňují pohybovat se v zájmovém

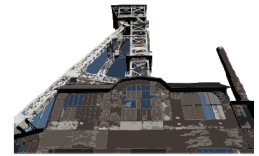
území dle potřeb a možností, bez striktního vymezení hranic regionu.

Obrázek 1: Lokalizace Frýdlantska v ČR a jeho administrativní členění v rámci LK a ORP Frýdlant;
 Zdroj: ČSÚ, upravil T. Vágai.

Obrázek 2: Širší vztahy území Frýdlantska;
 Zdroj: ÚAP RURU LK, KÚ LK, upravil T. Vágai.

Metody práce

Zaměření práce na zmapování a možnosti využití endogenních potenciálů RF v kontextu neo-endogenního paradigmatu (Ray, 2006; Hynek, Svozil, Trávníček, Trojan, Vágai, 2010) využívá smíšené výzkumné strategie mající za cíl porozumění sociální konstrukci (inter-subjektivní) prostorovosti každodenně žitého RF prostřednictvím participace na jeho re/ konstrukci.

Tato smíšená strategie sestává z prvotní vstupní analýzy využívající extenzivní (povrchově orientované) výzkumné strategie vykreslující oficiální obraz života regionu na základě datové základny tvořené především státní správou a dalšími oficiálními institucemi. Takovýto pohled otevírá celé spektrum problematických míst v životě regionu vážících se především k trhu práce, věkové, vzdělanostní a etnické struktuře populace, exkluzi, narušení životního prostředí atp. Tento obraz pojmáme ovšem silně kriticky, v kontextu humánně geografické literatury (např. Cloke et al., 2004; Hubbard et al., 2002) upozorňující na jeho slabiny spočívající především ve způsobu jeho konstrukce a následné interpretace, která na základě své "oficiality" otevírá široký prostor pro mocenskou (politicko-ekonomickou) manipulaci. Zároveň je pomocí tohoto přístupu možné dostat obraz prostorových, nikoliv prostorovostních interakcí, které jsou pro utváření života regionu klíčové. Nejde tedy o konstatování prostorového rozložení jednotlivých sledovaných jevů, popř. hledání jejich kauzálních souvislostí, nýbrž o snahu porozumění jejich proměnlivé procesnosti, která je pomocí "prostorové fyziky" (Hubbard et al., 2002) nezachytitelná.

Další nezbytnou součástí smíšené strategie je orientace k intenzivnímu (hlubinně orientovanému) participativnímu výzkumu pracujícímu především přímo v terénu při zapojení studentů a vyučujících KGE TUL, za spolupráce s aktéry podílejícími se na životě RF z nichž prvořadou úlohu pro nás hraje místní akční skupina (MASiF), ale také veřejné státní i nestátní instituce jako např. školy, obecní samosprávy, správa CHKO JH, KÚ LK, zájmová sdružení, jednotliví občané a další. Díky spolupráci s jednotlivými partnery je nám umožněno nahlédnout do procesů a dějů, které v rámci intenzivního participativního výzkumu vytváří intersubjektivně pojímanou (sociálně konstruovanou) každodenní žitou skutečnost RF.

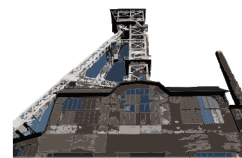
Oba přístupy utvářející pohled, snažící se postihnout plasticitu a prostorovost života RF, jsou vnímány jako komplementární a neoddelitelné. Extenzivní/ povrchový otevírá obecný pohled na region a jeho témata, intenzivní/ hlubinný potom bezprostřední inter-subjektivní zkušenost se životem regionu s možností porozumění jeho prostorovosti, která vzniká v procesu nespočetných proměnlivých interakcí, jež není možné zachytit a analyzovat, ale jejichž prostřednictvím dochází k trans/ formacím a re/ konstrukcím prostředí RF, které

jsou pro nás uchopitelné pouze ve své materiální podobě.

Jeich spjitost s ději, které je oživují je možná díky přístupům pracujícím s proměnlivostí struktur, utvářejících základní obraz RF. Zde máme na mysli především strukturační teorii A. Giddense (1986), který struktury oživuje prostřednictvím jednání/ dějů, které je re/ konstruuje a v současné době stále silněji prosazující se přístupy post-strukturalistické, především Actor-Network Theory B. Latoura (2005) pojímající struktury jako nestálé sítě vztahů a vazeb, projevující se v rovině mocenských polí ovlivňujících hmatatelně, v materiální podobě, prostorovost (námi sledovaného) prostředí. Tento posun od strukturalisticky/ pozitivisticko orientovaného monoparadigmatického směrem k transdisciplinárnímu multiparadigmatickému pojetí výzkumu je sledovatelný v pracích celé řady významných zahraničních autorů jako např. N. Thrift 2003, P. Cloke, et al. 2004; 2005, F. Bosco 2003, C. Katz 2003, P. Hubbard 2002. Konkrétním příkladem takovéhoho směřování v praxi v nedávném vývoji Frýdlantska byla snaha o vybudování lyžařského areálu na Smrku, s níž přišlo sdružení obcí, které předložilo hotový projekt. Firma GaREP zabývající se regionálním poradenstvím byla požádána o stanovisko, jež vypracoval A. Hynek. Použil v něm řadu nových přístupů (Hynek, 2008) založených na sociálním konstruktivismu, vztahu moci a odporu, komunitním přístupem aj. nevyjímaje koncept 'subaltern' publikovaný G. Spivak v r. 1988 (Spivak, G. Ch. "Can the Subaltern Speak?" in: Hubbard, P., Kitchin, R., Valentine, G. eds. (2004):). Proto jasně posunul těžiště problému do nezbytnosti vyjádření obyvatel Frýdlantska, sebe jako subjekt nevidí v reprezentativní roli, ale hledá právě onen subalterní hlas, který zatím mluvil jen svými zástupci. Jím sepsaná doporučení postupně ukázala neživotnost projektu.

Právě smíšená výzkumná strategie s důrazem k intenzivním, participativním metodám otevírá další, proměnlivou a nestálou, performativní, vrstvu vymezující prostorovost regionu, kterou ve svém textu otevírají Hynek a Vávra (2007). Tato úroveň pohledu na region je pouze částečně uchopitelná ve smyslu pevných prostorových vazeb znázorněných prostřednictvím statistiky a z ní odvozených zákonitostí, modelů a mapových prostředků GIS. Je zde rozpředena hra reprezentace prostoru skrze znaky, symboly a významy, jež jsou s ním spojovány a které v rámci každodenních žitých praktik vymezují prostor této reprezentace (Thrift, 2003; četné osobní rozhovory s A. Hynkem a J. Vávrou).

Tato vrstva prostorovosti odráží rozložení mocenských polí v pojetí M. Foucaulta (2009). Ten vnímá moc nikoliv jako prostředek ve vlastnictví konkrétních jednotlivců, či skupin, nýbrž jako proces a strategii

uplatňovanou v rámci každodenních dějů. Thompson (2004) v tomto kontextu rozlišuje mezi ekonomickými, politickými, donucovacími a symbolickými režimy moci. Tyto jednotlivé režimy jsou vysledovatelné v jejich projevech např. prostřednictvím konceptu ESPECT/TODS (Hynek & Hynek, 2007; 2009), který otevírá vzájemné interakce ekonomie, společnosti, politiky, ekologie, kultury a technologií v kontextu prostoru/ času a dominance/ útlaku. Takovéto pojetí nám umožňuje zachytit materiální projevy těchto neustálých interakcí, které odkazují k performativním mocenským praktikám doprovázejícím re/ konstrukci prostorovosti regionu propojením jeho aktérů a aktantů v sítích vztahů a vazeb utvářejících minulost, současnost a předjímajících budoucnost RF.

Pro porozumění těmto sítím je možné zvolit pojetí Hynka a Svozila (2007), rozlišujících jednotlivé hráče na podílňíky, dotčené, rozhodovatele, odborníky vně a uvnitř území, objekty a společenství. V případě jejich identifikace se nám otevírá prostor k porozumění jejich vzájemného působení, při současném spolupodílení se na těchto procesech, s nutnou mírou sebereflexe. V tomto ohledu je řeč o setření hranice mezi výzkumníky a zkoumanými, mezi objektivitou a subjektivitou, reprezentací a skutečností. Jde o spolupodílení se na životě regionu, prostřednictvím něhož je budováno jeho inter-subjektivní poznání/ vědění o něm, které má nutně situovaný (Harraway, 1991 in Hubbard et al.2002) charakter a vyžaduje nutnou míru jeho reflexivity (McDowell, 1992 in Cloke et al., 2004).

Zásadní vliv pro takovéto poznání má zúčastněné pozorování (C. Geertz, 1973) při kombinaci humánně geografických a etnografických přístupů, ve smyslu jejich interdisciplinárního pojetí (Cloke et al., 2004). Hlavními prostředky jsou zde různé formy rozhovorů (od semistrukturovaných po volné, od diskusních skupin po narativní), zúčastněné pozorování a participace na životě sledované oblasti, konstrukce a interpretace mentálních map. Tyto prostředky jsou využívány v kombinaci s analýzou a interpretací neoficiálních datových zdrojů jakými jsou dle Cloke et al. (2004) např. literární díla, média, nejrůznější dokumenty, umělecké artefakty atp.

Cílem naší smíšené výzkumné strategie tedy je kromě identifikace a lokalizace prostorového rozložení jednotlivých klíčových aspektů života RF také každodenní žitá výpověď o nich. Zajímá nás tedy nejenom "co, kde a jak", ale také "kým, za jakým účelem, jakými prostředky a strategiemi"? Jinými slovy jde o konstrukci ne/ oficiálních obrazů oblasti s jejich následnou dekonstrukcí. Předmětem zájmu je tedy nejenom to co jednotliví aktéři vykazují, ale co v tomto duchu dále dělají (jak svá tvrzení naplňují) a jak takovou činnost interpretují.

Závěr

V uvedeném textu jsou shrnuta hlavní teoretická a praktická východiska charakterizující práci KGE v rámci projektových kurzů soustředěných na RF. Přesto, že je zde patrná snaha vytvořit jasnou a operacionalizovatelnou metodiku pro práci v území, jde o proces, který vyžaduje průběžné úpravy a reflexi. Jako klíčové aktivity, které v současné době další zaměření projektových kurzů ovlivňují, uvedeme přípravu a průběh veřejných setkání s aktéry v dotčeném území. Ta mají za cíl podrobit výsledky naší práce hlubší a širší reflexi ve smyslu jejich využití při hledání udržitelné a bezpečné globalizační strategie pro RF. Setkání, z nichž první již proběhlo (Vágai 2010a), jsou plánována ve dvou kolech, se širokým zapojením odborné i laické veřejnosti ovlivňující dění v regionu. Jedním z výstupů z těchto aktivit budou plánované publikace a prezentace na odborných fórech, včetně snahy o jejich operacionalizaci, především v rovině neziskového sektoru, prostřednictvím MASiF a Národní sítě MAS. Jakkoliv jsme na této cestě již ušli určitou vzdálenost a uvykli jsme vlastnímu tempu a obrazu prostředí, kterým se zabýváme, není možné vymezit kudy přesně, s kým a jak bude pokračovat naše další směřování. Jasným dokladem toho jsou poslední události v zájmovém regionu, kdy povodeň zásadním způsobem zasáhla do života oblasti stejně jako do jejího obrazu navenek.

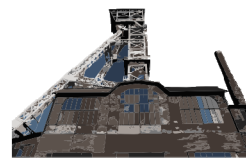
Použité zdroje:

- ANDERSON, B. (1983): Society: same and other. In Holloway, L. S., Rice, P. S., Valentine, G. : Key Concepts in Geography. SAGE publications, 13, 251 s. ISBN: 9780761973881.
- BERGER, P. L., LUCKMANN, T (1999): Sociální konstrukce reality. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno, 214 s. 80-85959-46-1 .
- BOSCO, J. F. (2006): Actor-Network theory, Networks, and Relational Approaches in Human Geography. In Aitken, S., Valentine, G.(eds): Approaches to Human Geography. SAGE publications, 13, 136-147. ISBN 0 7619 4263 7.
- CLOKE, P., & COOK, I., & CRANG, P., & GOODWIN, M., & PAINTER, J., & PHILO, C.: (2004). Practising Human Geography. SAGE Publications, London, 416 s. ISBN 9780761973003.
- CLOKE, P., CRANG, P. and GOODWIN, M. (eds) (2005): Introducing Human Geographies. Hodder Arnold, 653 s. ISBN 9780340691939.
- DENZIN N. K. (1989): The research act. In Hendl, J. (2005): Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace. Portál, Praha, 407 s. ISBN 80-7367-040-2 .
- FOUCAULT, M. (2009): Zrození biopolitiky. Kurz na College de France (1978-1979). CDK, Brno, 349 s. ISBN 978-80-7325-181-9

UNIVERSITAS
OSTRAVIENSIS

XXII SJEZD ČESKÉ GEOGRAFICKÉ SPOLEČNOSTI OSTRAVA 2010

- GEERTZ, C. (1973): Thick description: Toward an interpretative theory of culture. In Oakes, S.T., Price, L. P. (2008): The cultural geography reader. Reutledge, London, s. 29-40. ISBN: 978-0-415-41874-4
- HENDL, J. (2005): Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace. Portál, Praha, 407 s. ISBN 80-7367-040-2.
- HUBBARD P., KITCHEN R., BARTLEY B., FULLER D.(2002): Thinking geographically. Space, theory and contemporary geography. Continuum, London, New York, 275 s. ISBN 10: 0826456251.
- HUBBARD,P., KITCHIN, R., VALENTINE, G. eds. (2004): Key Thinkers on Space and Place. SAGE, London, 356 s.
- HYNEK, A. (2008): Stanovisko k projektu Lyžařský areál „Smrk“. Dokumentace fy GaREP, 3 s.
- HYNEK, A., HYNEK, N. (2007): Environmentální témata: kontext prostorovosti a vládnutí. In Kraft, Stanislav et al (eds.): Česká geografie v evropském prostoru. České Budějovice : Jihočeská univerzita, 2007. od s. 352-359, 8 s. ISBN 978-80-7040-986-2.
- HYNEK, A., HYNEK, N. (2009): Investigating Hybrids and Coproductions: Epistemologies, (Disciplinary) Politics and Landscapes. Acta Universitatis Carolinae Geographica, 41, 1, od s. 3-20, 18 s. ISSN 0300-5402. 2009.
- HYNEK, A., SVOZIL, B. (2007): Materiály ke kurzu Z0 131 Sustainability, GÚ Přf MU of Brno. Akademický rok 2007/2008, nepublikováno.
- HYNEK, A., SVOZIL, B., TRÁVNÍČEK, J., TROJAN, J., VÁGAI, T. (2010): Neo-endogenní rozvoj na příkladu Deblínska- interpretativní přístup. In Mladí vedci 2010 - XI. vědecká konference doktorandů a mladých vědeckých pracovníků. Nitra, v tisku.
- HYNEK, A., ŠMÍDA, J., KARVÁNKOVÁ, P. (2006): Geografická expedice Frýdlantsko. In Kraft, S. et al (eds.): Výuka zeměpisu a zeměpisem.. XXI. sjezd České geografické společnosti. 1. vyd. České Budějovice : Jihočeská univerzita : Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta, katedra geografie, 2007. od s. 1000-1009. ISBN 80 -7040 -879 -0.
- HYNEK, A., VÁVRA, J. (2007): (Přinejmenším) čtyři prostorovosti krajiny. In: V. Herber (ed.): Fyzická geografie - výzkum, vzdělávání, aplikace. Příspěvky z 24. výroční konference Fyzikogeografické sekce ČGS, Brno, s 7-15. ISBN 978-80-210-4508-8.
- KATZ, C. (2003): Social formations: Thinking about society, identity, power and resistance. In Holloway, L. S., Rice, P. S., Valentine, G. : Key Concepts in Geography. SAGE publications, 13, 249-265. ISBN 9780761973881.
- RAY, Ch. (2006): Neo-endogenous rural development in the EU. In Cloke, P., Marsden, T., Mooney, P., (2008): Handbook of Rural studies. SAGE publication, London, s 27 8-292.
- SAID, E. (2003): Orientalism: Western Conceptions of the Orient. Penguin Classics; 25th Anniversary Ed with 1995 Afterword Ed edition.
- THRIFT, N. (2003): Space: The fundamental staff of Human geography. In Holloway, L. S., Rice, P. S., Valentine, G.: Key Concepts in Geography. SAGE publications, s. 95-107. ISBN 9780761973881.
- THOMPSON, J. B. (2004): Média a modernita. Karolinum, Univerzita Karlova v Praze, Praha. 219 s. ISBN 80-246-0652-6.
- VÁGAI, T. (2009): Regionální rozvoj Frýdlantska – teze disertační práce. Rigorózní doktorská práce. MU of Brno, 73s.
- VÁGAI, T. (2010): *Project courses focused on cross border problems in borderland area CZ/PL/D at KGE FP TUL*. In: Młodzi naukowcy 2010. UE Wrocław, Wydział Gospodarki Regionalnej i Turystyki, Jelenia Góra, s.266 - 272. ISBN 978-83-61719-86-1.
- VÁGAI, T. (2010a): Materiály pro veřejné setkání ve Frýdlantu v Čechách 2.6.2010. KGE TUL ve spolupráci s MASiF, 22 s, v tisku.
- VÁGAI, T., VODÁKOVÁ, P. (2010): Projektové kurzy na KGE FP TU v Liberci. IČGS, 29, č. 2, v tisku.

Adresa autorů:

Katedra geografie FPHP TU v Liberci
Studentská 2, 461 17 Liberec, ČR

Geografický ústav PřF MU v Brně
Kotlářská 2, 611 37 Brno
alois.hynek@tul.cz; tomas.vagai@tul.cz